

Tomasz Stanisław Wolski

*Sławna pielgrzymka
do Jerozolimy ciągnąca się przez
trzy znakomitsze części świata*

Tłumaczenie
Katarzyna Gara

Wstęp i opracowanie tekstu
Marian Chachaj
Bogdan Rok

Vol. VIII
Peregrinationes
Sarmatarum

Sławna pielgrzymka do Jerozolimy
ciągnąca się przez trzy znakomitsze części świata

Peregrinationes Sarmatarum

Vol. VIII

Przewodniczący serii: Bogdan Rok

Członkowie:

Marian Chachaj

Maciej Forycki

Adam Kucharski

Adam Perłakowski

Stanisław Roszak

Anzelm Szeinke OFM

Filip Wolański

Janusz Zbudniewek OSPPE

Tomasz Stanisław Wolski

*Sławna pielgrzymka do Jerozolimy
ciągnąca się przez trzy znakomitsze
części świata*

Tłumaczenie
Katarzyna Gara

Wstęp i opracowanie tekstu
Marian Chachaj i Bogdan Rok

Kraków

Marian Chachaj
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
✉ <https://orcid.org/0000-0002-0138-4195>
✉ mariantastanislaw@gmail.com

Bogdan Rok
Uniwersytet Wrocławski
✉ <https://orcid.org/000-0002-0138-4195>
✉ bogdanjerzy.rok@gmail.com

© Copyright by Marian Chachaj, 2021
© Copyright by Bogdan Rok, 2021
© Copyright for the translation by Katarzyna Gara, 2021

Recenzenci
dr hab. Adam Kucharski, prof. UMK
prof. dr hab. Zdzisław Pietrzyk

Opracowanie redakcyjne
Patrycjusz Piławski

Projekt okładki
Paweł Sepielak

Na okładce wykorzystano fotografię z krajobrazem Toskanii
autorstwa Kamila Wojtkiewicza-Roka

ISBN 978-83-8138-474-2 (druk)
ISBN 978-83-8138-475-9 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381384759>

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

JLLUSTRIS

PEREGRINATIO IEROSOLIMITANA

latius protracta

PER TRES INSIGNIORES MUNDI PARTES,

à

THOMA STANISLAO

W O L S K I

NOBILI POLONO PEREGRINO JEROSOLIMITANO

nempe

PER EVROPAM, ASIAM, & AFRICAM.

*In quibus multa Regna peragravit Barbarorum, infideliumq;
tam in terra firma, quàm in Mari existentia; innu-
merasq; penetravit Insulas. Scilicet in mari Medi-
terraneo albo nuncupato in Archipelago, in Ocea-
no occidentali &c.*

Cujus Authoris vita in exordio ejusdē peregrinationis

PROPONITUR.

~~~~~

LEOPOLL

Typis Confraternitatis Sanctissimæ TRINITATIS cum privilegio S. R. M.
& impensis ejusdem Confraternitatis.

Annò Domini 1737,

Spis treści

Marian Chachaj, Bogdan Rok, <i>Wstęp</i>	IX
Tomasz Stanisław Wolski, <i>Sławna pielgrzymka do Jerozolimy ciągnąca się przez trzy znakomitsze części świata</i>	1
Indeks rzeczy godnych zapamiętania w tym dziele o pielgrzymce zawartych	273
Szlak podróży Tomasza Stanisława Wolskiego	281
Summary	289
Indeks osobowy	291
Indeks geograficzny	297

Marian Chachaj i Bogdan Rok

Wstęp

Oddawany do rąk Czytelnika opis podróży do Ziemi Świętej Tomasza Stanisława Wolskiego to polski przekład łacińskiego oryginału (*Illustris Peregrinatio Ierosolimitana latius protracta per tres insigniores mundi partes...*), który ukazał się po raz pierwszy w 1737 r. w drukarni lwowskich trynitarzy, a potem był jeszcze kilkakrotnie wznawiany (1748, 1764 i 1766). W kolejnych „edycjach” tekst opisu podróży pozostawiano bez zmian, zmieniano natomiast poprzedzające go dodatki, m.in. dedykacje¹.

Łaciński opis Wolskiego był niejednokrotnie wykorzystywany przez historyków i często krytycznie oceniany. Ponieważ stanowi on ważne źródło z zakresu historii polskiego podróżnictwa, postanowiliśmy go udostępnić szerszym kręgom czytelników w polskim przekładzie. Mamy nadzieję, że polski tekst, opatrzone licznymi przypisami, pomoże czytelnikom w wyrobieniu sobie opinii o wiarygodności informacji podawanych przez Wolskiego.

Tomasz Stanisław Wolski urodził się w 1700 r. w Uniejowie w województwie sieradzkim, a swoje lata życia przed podjęciem podróży zaprezentował na początku przedstawianej właśnie książki. Autor pisał więc o swoim pobycie na dworze kasztelana chełmińskiego, zapewne Piotra Aleksandra Czapskiego, i o podróży na Litwę. We wczesnej młodości odbył także wędrowkę po wielu miastach niemieckich. W pamiętniku pisał też Wolski o edukacji u jezuitów i pijarów w Warszawie. Z dalszych kart tego druku dowiadujemy się o kolejnych etapach wielkiej podróży po Europie, Ziemi Świętej i Egipcie z lat 20. XVIII w. Natomiast z pamiętnika Adama Moszczeńskiego (1742–1823) poznamy sylwetkę Wolskiego z lat 60. XVIII w. Osiemnastowieczny pamiętnikarz

---

¹ K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 33, Kraków 1939, s. 304–305. Zachodzi oczywiście konieczność dokładniejszego przebadania zachowanych egzemplarzy druku Wolskiego, aby ustalić choćby sprawę rozpowszechniania i recepcji tego opisu.

pisał m.in.: „Znałem pana Wolskiego, pielgrzyma, którego wstępował do ojca mego, ubrany był w żupanie aksamitnym czarnym, krzyż na lewym boku czerwony, podszyty lamą srebrną, na butach krzyże haftowane, przy płaszczu na srebrnym łańcuszku koncha morska zawieszona, pas czerwony, za tym pacior-ki i w ręku laska pielgrzymska wysoka”. W opisie Moszczeńskiego znajduje się także informacja o pobycie Wolskiego na dworze królewskim Augusta III, gdzie był bohaterem pewnych żartów².

O Wolskich herbu Pomian z województwa sieradzkiego pisał Kasper Niesiecki (1682–1744), wymieniając kilka imion przedstawicieli rodziny, w tym Jana sędziego sieradzkiego i deputata na Trybunał Koronny z 1669 r.³

Obszerny opis podróży Wolskiego z lat 20. XVIII w. (1724–1730) budził zainteresowanie wielu miłośników dziejów i historyków. Należy więc wymienić najpierw krótką informację o Wolskim i jego opisie podróży zamieszczoną przez miłośnika historii Tomasza Święckiego (1774–1837) w *Opisie starożytnéj Polski*, w dość przypadkowo zamieszczonym przypisie⁴. Po krótkim streszczeniu podróży Wolskiego historyk pochwalił język łaciński opisu i dodał: „w całej swojej podróży [Wolski] wystawił nam wiernie to co widział, to co szczególnie uwagę jego zwrócić mogło”⁵. Święcki podał jeszcze wiadomość o udziale Wolskiego w walce z Turkami nad rzeką Rabą na Węgrzech. Zapisał też, że bohater-ski admirał umarł ponoć w Wiedniu 1739 r. na skutek odniesionych ran.

W tym samym czasie ukazała się następna notatka o Tomaszu Wolskim i jego opisie w drukowanym w Lesznie czasopiśmie „Przyjacielu Ludu” z 1835 r.⁶ Krótka notka zawiera streszczenie druku Wolskiego, uznanego za człowieka żywego temperamentu i żądzy poznania świata. W podsumowaniu tego zapisu dodano, że „słynął Wolski oprócz wojennych przymiotów niepospolitą wymową i naukami”. Jak na ówczesne czasopismo ilustrowane przystało, została tu jeszcze zamieszczona ilustracja przedstawiająca Wolskiego z osiemnastowiecznego druku.

Następną szerszą kilkustronicową informację o podróżniku przedstawił w 1848 r. Karol Milewski (1799–1853) w jednym ze swoich szkiców historycznych⁷. Opierał się przede wszystkim na opisie samego podróżnika, ale starał się

---

² A. Moszczeński, *Pamiętnik do historii polskiej w ostatnich latach panowania Augusta III i pierwszych Stanisława Poniatowskiego*, Poznań 1867, s. 23–24.

³ K. Niesiecki, *Korona Polska przy złotey wolności starożytnemi rycerstwa polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego kleynotami ... ozdobiona...*, Lwów 1743, s. 588.

⁴ T. Święcki, *Opis starożytnéj Polski*, t. 1, Warszawa 1828, s. 308–317.

⁵ *Ibidem*, s. 316.

⁶ „Przyjaciel Ludu” R. II, 1835, nr 14, s. 111–112.

⁷ K. Milewski, *Pamiętki historyczne krajowe przez ... członka Towarzystwa Naukowego połączonego z Uniwersytetem Jagiellońskim w Krakowie*, Warszawa 1848, s. 265–276.

także dotrzeć do innych informacji. Przedstawił więc opis peregrynacji, podał datę urodzenia i kilka uwag o dalszych losach bohatera po odbyciu eskapady. Warto przytoczyć ciekawą uwagę Milewskiego o samym dziele Wolskiego. „W całej swojej podróży wystawił nam wiernie to co widział i co szczególnie uwagę jego zwrócić mogło. W opisywaniu czynów i zdarzeń, które zebrał aż do wojny węgierskiej, to jest do roku 1736 okazał też samą skromność, która znie-
walała wszystkich serca ku niemu i czyniła go razem przyjemnym w pożyciu”⁸. Powołując się na niemieckie dzieło geograficzne, ustalił datę śmierci Wolskiego na rok 1736.

Wykorzystując łaciński tekst Wolskiego, w zbeletryzowanej formie przedstawił losy jego autora w 1873 r. Jakub Gordon⁹. Natomiast bibliotekarz warszawski Władysław Chomętowski w swojej pracy o Polakach w Ziemi Świętej, ponownie opierając się na dziełku Wolskiego, przedstawił jego podróż. Podał bardzo wiele wiadomości zaczerpniętych z opisu podróżniczego, zamieścił też informację, że wojażer „doczekał się późnej starości” i „w ostatnich latach panowania Augusta III widywano go z kijem w sukni pielgrzyma w różnych domach, gdzie powszechnie budził ciekawość i był wielce pożądanym gościem”¹⁰. Uwagi te podał oczywiście za pamiętnikiem Moszczeńskiego.

U schyłku XIX w. jeszcze raz przedstawiono streszczenie wojażu Wolskiego. Specjalną rozprawkę poświęcił temu Aleksander Kraushar (1843–1931)¹¹. Praca zawiera streszczenie pamiętnika Wolskiego z cytatem z pamiętnika Seweryna Moszczeńskiego o Wolskim na dworze królewskim Augusta II w Warszawie oraz informację o wjeździe Wolskiego do Rzymu w 1733 r. z Janem III, chaldejskim patriarchą Babilonu. Potem, jak informuje Kraushar, Wolski miał być w Wiedniu, gdzie w 1735 r. uformował oddział wojskowy do walki z Turkami. Walczył następnie nad rzeką Rab na Węgrzech. Wskutek odniesionych ran miał umrzeć w Wiedniu w 1736 r.

W historiografii okresu międzywojennego szersze omówienie relacji Wolskiego zamieścił Stanisław Bystroń (1892–1964)¹². Dał przy tym bardzo ostrą ocenę tego opisu. „Wolski – pisał Bystroń – jest bigotem i awanturnikiem, bez poważniejszych zainteresowań, niesforemny i burzliwym...”. Opis zaś

---

⁸ *Ibidem*, s. 274.

⁹ J. Gordon, *Przygody Tomasza Stanisława Wolskiego, admirała floty papieskiej (Rys historyczny)*, [w:] idem, *Turysta z musu*, t. 2, Lwów 1873, s. 109–149.

¹⁰ W. Chomętowski, *Pielgrzymki do Ziemi Świętej i sąsiednich krain*, Warszawa 1874, s. 92–136.

¹¹ A. Kraushar, *Wędrowki po Europie i Azji Imci Pana Tomasza Wolskiego, kawalera maltańskiego, admirała floty papieskiej (1721–1736)*, Kraków 1889, ss. 21, odbitka z dwutygodnika ilustrowanego „Świat”.

¹² S. Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej, Syrii i Egipcie 1147–1914*, Kraków 1930, s. 49–54.

„nie przynosi niczego ciekawego do znajomości Ziemi Świętej, czy też w ogóle Wschodu, nie ma też wartości artystycznej, w czytaniu jest jednostajny mimo ciągłej zmiany miejsc i stosunków opisywanych, ale jest bardzo znamieny dla umysłowości polskiej czasów saskich, pełno tu afektowanej religijności, nierozważnych opinii, nierealnych przedsięwzięć, fanfaronady i samochwalstwa”¹³.

Podobnie jak Bystron negatywnie ocenił pracę Wolskiego Maciej Loret (1880–1949), który wskazał na pobyt pielgrzyma w Rzymie w roku jubileuszu 1725. Loret zapisał więc, że opis Wolskiego „stał się jednym z pokarmów duchowych ówczesnego pokolenia” i miał rywalizować z relacją Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki”. Krótko więc zapisał o tym dziełku, że „Wolski opisuje nużąco i jednostronnie albo łączy z dużą dozą nieszczerzej afektacji i dewocji. Samochwał to i fanfaron nie łączy”¹⁴. Loret podał też informację o przechowywaniu w archiwum Hospicjum św. Stanisława w Rzymie rękopisu Wolskiego z przygotowanymi przez niego statutami zakonu krzyżowców, który zamierzał założyć w celu odzyskania Ziemi Świętej. Podobnie ocena tego tekstu jest negatywna. „Rzecz napisana mętnym, napuszonym stylem, bez związku i ładu, świadczy o mglistej i egzaltowanej umysłowości autora”¹⁵.

Innego zdania o opisie Wolskiego był Stanisław Estreicher (1869–1939), który w krótkiej charakterystyce w *Bibliografii polskiej* stwierdził, że opis Wolskiego jest książką „pełną zajmujących szczegółów”. Dalej przekonywał, że Wolski jako „fanatyczny katolik [...] ma w sobie dużo ciekawości, choć pozbawiony głębszej kultury artystycznej, naukowej czy politycznej. Interesuje się obserwacją rzeczy powierzchownych. Cechuje go żyłka poszukiwacza przygód i fantasty (jego plan krucjaty jest nierealny i anachroniczny jak na wiek XVIII)”. Wartością opisu jest fakt zapisu zdarzeń na gorąco w trakcie podróży. Opis oddaje też mentalność ówczesnych, zwłaszcza „odtwarza reakcje, jaką budziła w Polakach zagranica”¹⁶.

Informacje z opisu Wolskiego wykorzystywało też kilku innych współczesnych historyków przy okazji zbierania materiałów do bytności Polaków w różnych miejscach Europy i Bliskiego Wschodu. I tak, między innymi, Henryk Barycz przedstawił wizyty Wolskiego w Neapolu¹⁷, Bronisław Biliński natomiast przywołał fragment opisu dotyczący Wenecji¹⁸. Z kolei Jerzy Pertek, sugerując

---

¹³ *Ibidem*, s. 54.

¹⁴ M. Loret, *Życie polskie w Rzymie w XVIII wieku*, Rzym [1930], s. 229.

¹⁵ *Ibidem*, s. 231.

¹⁶ K. Estreicher, *op. cit.*, t. 33, s. 303.

¹⁷ H. Barycz, *Podróże polskie do Neapolu w wieku XV–XVIII*, [w:] idem, *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław 1965, s. 124–125.

¹⁸ B. Biliński, *Viaggiatori polacchi a Venezia nei secoli XVII–XIX (Saggio preliminare: esempi ed osservazioni generali)*, [w:] *Venezia e la Polonia nei secoli dal XVII al XIX*, a cura di L. Cini, Venezia–Roma 1968, s. 390–391.

się opiniami Bystronia, odniósł się bardzo krytycznie do wiarygodności informacji zawartych w całym tekście Wolskiego¹⁹. Do druku Wolskiego sięgnęła także Agnieszka Żal-Kędzior, pisząc pracę o polskich opisach Ziemi Świętej w XVIII w.²⁰ Podobnie zapiski Wolskiego wykorzystał Łukasz Burkiewicz, który pisał o Polakach na Cyprze. Autor ten stwierdził nawet, że Wolski był „naj-słynniejszym polskim podróżnikiem czasów saskich”²¹.

W końcu warto dodać, że Wolski był wspominany w różnych popularnych opracowaniach, a nawet stał się bohaterem napisanej przez Tadeusza Łopalewskiego powieści²².

Oczywiście podawany niekiedy rok 1736 lub 1739 jako data śmierci Wolskiego jest błędny. Jak świadczy bowiem cytowany wyżej pamiętnik Moszczeńskiego, Wolski żył jeszcze kilkanaście lat później. Dowodzi tego też słynny incydent, jakiego dopuścił się Wolski na początku stycznia 1759 r. Znany pamiętnikarz Marcin Matuszewicz zanotował wówczas, że kiedy nowy książę kurlandzki Karol Krystian Wettyn miał odjeżdżać po złożeniu hołdu własnemu ojcu, królowi Augustowi III, „Wolski, czyniący się kawalerem jerozolimskim, człek prawie in ludibrio będący, nie wiedzieć jakim sposobem wypadł niedaleko tronu na śród senatu i krzyknął: «Vivat serenissimus Carolus dux Curlandiae!», i mając na arkuszach drukowane wiersze polskie in applausum temuż książęciu, zaczął rozrzucać po senacie po głowach senatorskich”²³.

W 1764 r. Wolski występował jak doradca („consiliarius”) wojewody wileńskiego, księcia Karola Stanisława Radziwiłła zwanego „Panie Kochanku”. Z takim tytułem podpisał się pod drukowaną dedykacją opisu podróży, skierowaną do księdza Ignacego Rossettiego, rektora papieskiego seminarium, prowadzonego we Lwowie przez teatynów²⁴.

Wolski żył jeszcze w 1766 r., jak tego dowodzi podpisana przez niego w tym roku w Grodnie drukowana dedykacja dodana do opisu peregrynacji, skierowana do kustosa upickiego Michała Małachowicza²⁵.

---

¹⁹ J. Pertek, *Polacy na morzach i oceanach*, t. 1: *Do roku 1795*, Poznań 1981, s. 362–367.

²⁰ A. Żal-Kędzior, *Obraz Ziemi Świętej w polskim piśmiennictwie geograficznym i podróżniczym w XVIII w.*, Toruń 2010.

²¹ Ł. Burkiewicz, *Cyprus est terra Christianorum ultima. Wielokulturowy Cypr w oczach Polaków pielgrzymujących do Ziemi Świętej (do 1878 roku)*, [w:] *Terra culturae. Obszary, transfery, recepcje kultury. Studia oraz szkice o kulturze i historii*, red. Ł. Burkiewicz, Kraków 2018, s. 233.

²² T. Łopalewski, *Przesławna peregrynacja Tomasza Wolskiego*, Warszawa 1959.

²³ M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 2, tekst oprac. i wstępem poprzedził B. Królikowski, komentarz Z. Zielińskiej, Warszawa 1986, s. 51.

²⁴ K. Estreicher, *op. cit.*, t. 33, s. 305. Rossetti był rektorem tego seminarium w latach 1760–1784. Zob. D. Błażejovskij, *Ukrainian and Armenian Pontifical Seminaries of Lviv (1665–1784)*, Rome 1975, s. 255.

²⁵ K. Estreicher, *op. cit.*, t. 33, s. 305.

Oprócz opisu podróży do Ziemi Świętej Wolski wydał drukiem dwa teksty dedykowane królowi Augustowi III: panegiryk *Theatrum indolis non vacantis ac ingenii otiosi laborantis tempore Martis pacem operantis trinitate terrestri exulanti, Carolo sexto Dei gratia ex utero laureato imperatori, Annae Russiae imperatrici ex haereditate invicti Petri vastae Russiae, Augusto tertio Dei providentia Poloniae regi et Lithuaniae duci praesentatum...* (Drezno 1737) oraz *Potentissimo et serenissimo principi ac domino Friderico Augusto III regi Poloniarum ... binas hasce orationes panegyricales et litteras sacratas vult...* (b.m., 1739), wzywające m.in. papieża oraz polskich senatorów do podjęcia walki z Turkami²⁶. Do ostatniego druku został dodany miedzioryt przedstawiający walczącego z Turkami Wolskiego, z napisem informującym, że przebywał on w Ziemi Świętej w 1726 r. w wieku 26 lat.

Tekst polskiego tłumaczenia opisu Tomasza Wolskiego opracowany został według zasad przyjętych w poprzednich tomach serii *Peregrinationes Sarmatarum*. Dodatkowo wskażemy jedynie, że w tekście tłumaczenia zaznaczono w nawiasach kwadratowych numery kart z oryginału łacińskiego wstępu, a następnie numery stron tekstu relacji. Ponadto przypisy pochodzące od Tłumaczki oznaczyliśmy inicjałami K.G.

---

²⁶ *Ibidem*, s. 303 i 305. Opis pierwszego druku został skorygowany na podstawie jego cyfrowej wersji znajdującej się na stronie Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek w Dreźnie.

Prezentowany ósmy tom z serii *Peregrinationes Sarmatarum* zawiera kolejny staropolski opis podróżniczy autorstwa Tomasza Stanisława Wolskiego (1700 - po 1766), polskiego szlachcica z województwa sieradzkiego. Wolski w latach 1725-1731 odbył wiele podróży po świecie, które opisał w łacińskiej relacji. Tekst ten opublikował drukiem w 1737 r. Znane są także wydania z 1748, 1764 i 1766 r. Obecnie przedstawiane jest pierwszym całościowym tłumaczeniem łacińskiej relacji (*Illustris Peregrinatio Ierosolimitana latius protracta per tres insigniores mundi partes...*) na język polski. Najpierw w latach 1724-1725 odbył Wolski podróż do Rzymu. Następnie w latach 1725-1726 pielgrzymował do Ziemi Świętej i Egiptu. Potem w 1728 r. peregrynował po Francji i Anglii. W końcu w latach 1729-1731 podróżował poprzez kilka miast Italii, morze Egejskie i Sztambuł, skąd powrócił do kraju. Wędrował jeszcze dalej do Wiednia i Rzymu, by wrócić znowu do Wiednia. Relacja Wolskiego jest przykładem prozy dokumentalnej XVIII w., typowym staropolskim opisem podróży, zawiera wiele ciekawych opisów zdarzeń, w tym wątków sensacyjnych oraz obserwacji o obcych napotykanym po drodze. W relacji znajdujemy wiele informacji o ówczesnym żeglowaniu po Morzu Śródziemnym, trudnych wędrówkach pielgrzymów po Ziemi Świętej oraz o stosunkach religijnych w opisywanych krajach Europy i Bliskiego Wschodu. Polskie tłumaczenie tego ciekawego zabytku staropolskiego wzbogaca współczesną bibliotekę podróżniczych tekstów tamtych czasów.